

AB MALİ YARDIMLARI VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE VE YENİ AB ÜYELERİ ÜZERİNE BİR NEDENSELLİK ANALİZİ

EU FINANCIAL AIDS AND GROWTH RELATION: A CASUALITY ANALYSIS ON TURKEY AND NEW EU MEMBERS

Doç.Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU*
İkbal YEĞEN**

ABSTRACT

Since its establishment, European Union (EU) have been offering financial resources both for member states to lessen development diversities within the union and for candidate states to prepare them for full membership. In this respect, as a candidate state, Turkey has been benefiting from these financial aids for a long time.

In this study, we examine whether EU financial funds received during the EU candidateship have any impact on national income levels hence economic growth for Turkey and seven selected new member countries of EU. Our results suggest that there is no causality relationship in any direction between EU's financial support and national income levels.

ÖZET

Avrupa Birliği kurulduğundan beri hem Birlik içinde ekonomik kalkınmışlık farklarının azaltulmasını sağlamak için üye ülkelere hemde Birliğe tam üye olmaları için hazırlamak ve AB'ye uyumlarını artırmayı sağlamak için aday ülkelere mali yardım imkânları sunmaktadır. Bu kapsamda aday ülke olan Türkiye'de bu yardımlardan uzun bir zamandan beri yararlanmaktadır.

Bu çalışmada, AB'ye yeni üye olan ülkeler arasından seçilen yedi ülke ile Türkiye için, gerek aday ülke oldukları süreçte gerekse üyelik süreçlerinde verilen yardımlar ile ilgili ülkelerin milli gelirleri dolayısıyla büyümelerinde herhangi bir etkiye sahip bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucu, yardımlar ile milli gelir arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

EU Financial Aids, Growth, Causality Test.
AB Mali Yardımları, Büyüme, Nedensellik Testi

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Yalvaç Meslek Yüksek Okulu.

1.GİRİŞ

1957 yılında imzalanan Roma Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Birliği, o günden bu güne kadar beş genişleme gerçekleştirerek 27 üyeli bir birlik haline gelmiştir. Bu birlik içinde hem güçlü ekonomilere sahip ülkeler barındırırken hem de zayıf ekonomilere sahip ülkeleri barındırmaktadır. Bu kapsamda ülkeleri arasında uyum ve dengeyi sağlamak için ülkelere çeşitli mali yardım olanakları sunmaktadır. Ayrıca, Birliğe tam üyelik için aday ülke olan ülkelere yönelik mali yardım olanakları sunmaktadır. Birliğe aday ülke olan Türkiye’de bu kapsamda olup, 1963 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasından itibaren Birliğin mali yardım olanaklarından yararlanmaktadır. Fakat bu yardımlar Türkiye’nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi’nde adaylık statüsü elde etmesinden sonra hem önem olarak hem de miktar olarak daha da artmıştır.

AB beşinci olan son genişleme dalgasını 1997 yılında gerçekleştirdiği Lüksemburg Zirvesinde ilan etmiştir. AB bu genişleme dalgası sonucunda ilk olarak, 1 Mayıs 2004 tarihinde Kıbrıs, Malta, Macaristan, Polonya, Slovakya, Letonya, Estonya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya olmak üzere toplam on ülkeyi Birlik bünyesine dâhil etmiştir. İkinci olarak ise, 1 Ocak 2007 tarihinde iki ülkeyi (Bulgaristan ve Romanya) daha Birliğe dâhil ederek son genişleme dalgasını tamamlamıştır. Bu yeni üye olan on iki ülkenin AB ile ilişkileri 1990’lı yıllarda başlamasına rağmen kısa sürede Birliğe dâhil olmuşlardır. Birlik ortalamasından hayli düşük düzeyde olan bu ülkelere verilen yardımlar, Türkiye’ye 46 yıllık süreçte verilen yardımlardan kat kat üstündür. Oysa bu ülkelerin adaylık süreçlerindeki gelir düzeylerine bakıldığında çoğunun gelir düzeyinin Türkiye’ninkinden düşük olduğu görülmektedir. Verilen yardımlarda bu hususun göz ardı edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Birliğe dâhil olmaya çalışan Türkiye’ye verilmesi gereken yardımlar, yeni üye ülkelerin gelirleriyle karşılaştırıldığında daha fazla olması gerekmektedir.

Çalışmada bu husus ve günümüzde sıkça tartışılan bir konu olan, AB’nin gerek üye ülkelere gerekse aday ülkelere verdiği mali yardımların ilgili ülkelerin milli gelirlerini dolayısıyla ekonomik büyümelerini etkileyip etkilemediği konusu dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, çalışmada hem yardımların milli gelir üzerindeki etkisi incelenirken hem de yardımların verilmesinde milli gelirin etkisi incelenecektir.

Granger Nedensellik Analizi kullanılarak test edilen bu çalışmada, Avrupa Birliği’ne aday ülke olan Türkiye ve yeni üye olan ülkelerin arasından seçilen yedi ülkenin (Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Letonya) aldıkları yardımlar ile milli gelirleri arasında bir nedensellik olup olmadığı araştırılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, bu ülkelerin gerek üyelik öncesi gerekse üyelik sonrası aldıkları mali yardımlar dikkate alınacaktır.

Bu kapsamda ilk olarak, AB’nin mali yardımlarını hakkında kısa bilgi verildikten sonra Türkiye’ye ve yeni üye olan ülkelere verilen mali yardımlardan bahsedilmiştir. Mali yardım ve milli gelir ilişkisi üzerine diğer

çalışma özetleri ve teorik beklentimizin özetlendiği üçüncü bölümün ardından çalışmada incelenen yöntem ve ampirik uygulamalar ele alınarak sonuçlar verilmiştir. Son olarak beşinci bölümde de bulunan sonuçlar ışığında yorum yapılmıştır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MALİ YARDIMLARI

AB'nin kuruluşundan itibaren benimsediği amacı, daha güçlü bir mali yapıya kavuşmak ve ortak bir politika oluşturmaktır. Birlik, bu amacını gerçekleştirebilmek için hem üye hem de aday ülkeleri için bir takım şartlar ileri sürmektedir. Fakat bu ülkelerin kendi dinamikleriyle bu şartları yerine getirebilmesi zor olacağını bildiğinden kendi kaynaklarından ilgili ülkelere mali yardımda bulunmaktadır.¹ Ayrıca, Kurucu Antlaşmalarda yer alan şart ve kriterlere ilaveten, 1 Ocak 1993 tarihinde yapılan Maastricht Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birlik için kriterler getirilmiş, 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde de aday ülkelerin tam üyeliği için ekonomik, siyasi ve Topluluk müktesebatına uyum kriterleri kabul edilmiştir.²

İşte tüm bu kriterler ve şartlar doğrultusunda 27 üye ülkesine yardımda bulunmaktadır. Ayrıca kendisine aday ve potansiyel aday ülke konumunda bulunan ülkelerle kendisine üye olmayan fakat çeşitli nedenlerden dolayı ilişki içerisinde olduğu üçüncü ülkelere yönelik mali yardım olanakları sunmaktadır. Üye ülkelerine yönelik mali yardım olanakları, Birlik içinde ekonomik kalkınmışlık farklarının azaltulmasına yönelikken, Türkiye gibi aday ülkelere yönelik yapılan mali yardımlar, o ülkenin AB üyeliğine hazırlanmasını sağlamak üzere ülkenin mevcut hukuksal ve idari altyapısının, AB standartlarına ve uygulamalarına yakınlaştırmak ve uyumlaştırmaktır. Bu süreçte, aday ülkenin mali kaynak ihtiyacı belirli oranlarda karşılanmaktadır.³

Yapılacak yardımların miktarı, ülkelerin ve bölgelerin; ekonomik kalkınmışlığı, nüfusu, işsizlik oranı gibi çeşitli kriterlere göre belirlenmektedir. Ekonomisi zayıf olan ülkelere öncelikle dağıtılan AB mali yardımlarını, üye ülkeler arasındaki ekonomik kalkınmışlık farklarının giderilmesinde kullanılan çok önemli bir araç olarak görmek gerekir.⁴ Bu anlayış zaten Kurucu Antlaşmanın ilk maddelerinde de ifade edilmiştir. Bu maddeler, Birliğin kuruluş felsefesinin; bir araya gelen ülkelere güçlü olanın güçsüz olanı ezmesi olmayıp, tam tersine karşılıklı yardım ve

¹ Habib YILDIZ, Fatih YARDIMCIOĞLU, "Türkiye'ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2005, s.76.

² Necip POLAT, "Avrupa Birliği - Türkiye Mali İşbirliği ve Sayıştay'ın Topluluk Kaynakları Üzerindeki Denetimi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 52, s.61.

³ Hüseyin GÖSTERİCİ, Burhan ORMANOĞLU, "AB Mali Yardımları ve IPA Uygulamasına Geçiş", *Türk İdare Dergisi*, s.163.

⁴ < <http://www.abmerkezi.org.tr/makale2.php>>, (15.09.2008).

dayanışma anlayışıyla uyum içinde kalkınma olduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Zaten özü itibarıyla bölgesel bir entegrasyon olan Birlik, belirli bir coğrafyayı paylaşmakta olan çeşitli ülkelerin, pazarlarını, ekonomilerini, üretim biçim ve süreçlerini, politik ve ekonomik karar alma mekanizmalarını ve hatta tüm bunların ötesinde siyasi ve stratejik güçlerini ortak bir paydada birleştirme yönünde harcadıkları çabalar bütünü olarak değerlendirilebilir.⁶

AB'nin kuruluş amacı, ekonomik ve sosyal açıdan dengeli kalkınmış ve barış içinde bir bölge teminidir.⁷ AB bu amaç kapsamında hem üye ülkelere hem de üyelik hazırlıkları içindeki aday ülkelere yönelik mali yardımlarını, Birlik bütçesinden hibe ve Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından kredi şeklinde temin etmektedir.

2.1. AB'nin Türkiye'ye ve Yeni Üye Ülkelere Sağladığı Mali Yardımlar

AB beşinci olan son genişleme dalgasını Lüksemburg Zirvesinde ilan ederek hazırlıklara başlamıştır. Bu süreçten sonra adı geçen ülkelerin hepsi tam üyelik statüsü elde ederken, Türkiye'nin adının geçmesine rağmen sadece aday ülke statüsü elde edebilmiştir. Oysa yeni üye olan ülkelerin AB ile ilişkileri 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Türkiye ile AB ilişkileri ise, 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye'nin AET'ye (bugünkü adıyla Avrupa Birliği'ne) yaptığı üyelik başvurusu ile başlamış ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile zaman içinde başaracağı ekonomik gelişmeye bağlı olarak gerçekleştirilecek tam üyeliği amaçlayan bir ortaklık ilişkisi kurulmuştur.⁸ İşte aradan geçen 46 yıllık süreçten sonra sadece tam üyeliğe aday ülke statüsü elde edebilmiştir. Bu antlaşma hem ortaklığın resmi başlangıcını hem de mali ilişkilerin başlangıcını göstermektedir.

Türkiye işte bu 46 yıllık süreçte AB mali yardımlarından yararlanmış ve hala da yararlanmayı sürdürmektedir. Fakat o günden bugüne Topluluk tarafından sağlanan mali yardımlardan AB ile ilişkilerindeki çeşitlenmeye ve gidişata bağlı olarak değişiklikler yaşamıştır. Bu süreçte Türkiye için en önemli dönüm noktaları, 1996 yılında Gümrük Birliğinin kurulması, 1999 yılında aday ülke statüsünü alması ve son olarak 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlamasıdır. AB'den alınan mali yardımlar, kurumsal yapılanma için teknik yardım, mevzuat uyumunun desteklenmesi için yatırımlar ve ekonomik ve sosyal uyuma (kobiler, altyapı yatırımları ve insan kaynakları alanlarında) yönelik yardımlardan oluşmaktadır.⁹

⁵ Burhan ORMANOĞLU, "Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımları Kapsamında Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemi", *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı: 23, Cilt 3 Sonbahar, 2005, Ankara, s.19.

⁶ ORMANOĞLU, 2005: s.18.

⁷ Metin GENÇKOL, *Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye*, 2003, Yayın No: DPT 2679, s.5.

⁸ Orhan MORGİL, "Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri", *G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, 1/2003, s.103.

⁹ Jale Yalınpala ÇOKGEZEN, Ekrem YILDIRIM, "AB-Türkiye Mali İlişkilerinin Değerlendirilmesi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2007, s.153.

AB, yeni üye olan ülkelerini yönelik ise, katılım öncesi süreçlerinde destek sağlamak amacıyla 1989 yılında PHARE programını oluşturmuştur. Daha sonra ise bu programa ek olarak 2000 yılında ISPA ve SAPARD programlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla bu programlar kapsamında bu ülkelere mali destek sağlanmıştır.

Birliğe yeni katılmış ülkelere yönelik mali yardımların boyutu ile Türkiye'ye yönelik yardımların boyutu aşağıda Tablo 1'de karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Tablo 1: 2007 Yılına Kadar Türkiye'ye ve Bazı Ünelere Yapılan Hibelerin Karşılaştırılması

ÜLKELER	DÖNEM	NET HİBE (Milyon Euro)	YIL BAŞINA (Milyon Euro)	NÜFUS (Milyon)	Yıllık Kişi Başına Hibe (Euro)
Türkiye	1963-2006 (43 Yıl)	2.202	51	72	0,7
2004'te Üye Olan 10 Ülke	1990-2006 (17 Yıl)	40.251	2.367	75	31,56
2007'de Üye Olan Romanya ve Bulgaristan	1990-2006 (17 Yıl)	12.000	705	30	22,52

Kaynak: BİLİCİ, 2007.

Türkiye'nin ve diğer on iki ülkenin AB ile olan ilişkisinin başladığı tarihlerden 2006 yılına kadar olan süreçleri ele alınmıştır. Buna göre, AB ile ilişkileri 1990'lı yıllarda başlayan söz konusu ülkeler 17 yıl gibi kısa bir süre içinde Türkiye'nin 43 yılda aldığından çok üstünde yardım almışlardır. Türkiye 43 yılda 2.202 milyon Euro yardım alırken, 2004'te üye olan 10 ülke 40.251 milyon Euro, 2007 yılında üye olan ülkeler ise 12.000 milyon Euro yardım almıştır. Buna göre, 1990'lı yıllarda makroekonomik verileri itibarıyla Türkiye'nin gerisinde gözüken bu ülkelerin çoğu, AB normlarına hızlı bir uyum göstererek üyeliğe hazır hale gelmişlerdir.¹⁰ Türkiye ise, hala tam üyeliğe aday ülke olup katılım müzakerelerine devam etmektedir.

2004'te üye olan 10 ülkenin 1990-2006 dönemi için yıllık kişi başına hibe miktarı 31,56 Euro iken, 2007 yılında üye olan ülkelerde yıllık kişi başına hibe miktarı 22,52 Euro'dur. Türkiye'nin ise, 1963-2006 dönemi için yıllık kişi başına hibe miktarı 0,7 Euro'dur. Buna göre, Türkiye'ye yapılan hibe nitelikli mali yardımlar, nüfus dikkate alınarak değerlendirildiğinde çok daha belirgin bir farkın söz konusu olduğu görülmektedir.¹¹ Türkiye'nin çok uzun bir geçmişi olmasına rağmen hak ettiği yardımları alamamıştır. Dolayısıyla bu durum, AB ile ilişkilerinde yavaş adımlarla ilerlemesine neden olmuştur. Üstelik bu süre kapsamında

¹⁰ Leman ERDAL, *Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecinde Ekonomik ve Siyasi Kriterlerin Yerine Getirilmesindeki Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.86.

¹¹ YILDIZ ve YARDIMCIOĞLU, 2005: s.100.

alınan yardımların büyük çoğunluğu 1999 yılında aday ülke olmasından sonra gerçekleşmiştir.

3.1. Teorik Beklentiler

Bu çalışmada amacı, AB'ye yeni katılan ülkelerin aldıkları finansal yardımların milli gelirlerine dolayısıyla büyümelerine etkilerini hem de yardımların verilmesinde milli gelirin etkisi olup olmadığını incelemektir. Başka bir ifadeyle, AB'nin verdiği mali yardımlarla söz konusu ülkelerin ekonomik büyümeleri arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını incelemektedir. Bu kapsamda AB'nin söz konusu ülkelere gerek üyelik öncesi ve gerekse de üye olduktan sonraki süreçlerinde verdiği mali yardımlar konu edilmiştir.

Bu doğrultuda teorik beklenti, yardımlar ile milli gelir arasında bir nedensellik ilişkisinin çıkmayacağına yöneliktir. Çünkü AB'nin yardımları genelde verildiği ülkenin ekonomik yapısına yardımcı olmaktan çok sosyal yapısına yardımcı olacak niteliktedir. Yardımlar, özellikle eğitim, çevre, tarım gibi alanlara ağırlıklı verilmektedir.

Aynı şekilde, AB yardımlarını ülkelere verirken milli geliri dikkate almadığı görülmüştür. Bu kapsamda en çarpıcı örnek ise ülkemizdir. Birliğe yeni üye olan ülkelerle hemen hemen aynı zamanda adaylık statüsü almasına ve o dönemde bu ülkelerden daha yüksek milli gelir düzeyine sahip olmasına rağmen daha az yardım almıştır.

3.2. Diğer Çalışmalardan Elde Edilen Bulgular

Günümüze kadar olan süreçte ülkelere verilen yardımların büyümelerine katkı sağlayıp sağlamadığı sorusu tartışılmaktadır. Bu soruya yönelik çok sayıda çalışma yapılmış ve hala yapılmaya da devam edilmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın detaylarını vermeden önce daha önce bu konuda yapılmış çalışmaları incelemek doğru olacaktır.

Yapılan araştırma sonucu, gerek AB yardımları gerekse dış yardımlar şeklinde incelenmiş olan çalışmalarda birbirinden çok farklı sonuçlara ulaşıldığı göze çarpmıştır. Buna göre; Puigcerver-Peñalver (2007) çalışmasında, 1989-2000 dönemi için Amaç 1 (Objective1) Avrupa bölgeleri incelenmiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada ilgili bölgelerin aldıkları yapısal fonlar büyümelerine pozitif etki yaptığı sonucuna varmıştır.¹² Güner (2006) çalışmasında, 1995-2004 ve 1999-2004 yılları arasında 5 ve 10 yıllık veri setleri kullanarak AB üye ülkelerini (kurucu ülkeler ile Bulgaristan-Romanya hariç) incelemiştir. Kesit veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada gerek üyelik öncesi gerekse üyelik sonrası verilen mali yardımların ilgili ülkelerin ekonomik büyümesinde negatif etki

¹² Mari-Carmen PUIGCERVER-PENALVER, "The Impact of Structural Funds Policy on European Regions' Growth. A Theoretical and Empirical Approach", *The European Journal of Comparative Economics*, Vol. 4, n. 2, 2007.

yarattığı tespit edilmiştir.¹³ Mallik (2008) çalışmasında, 6 en fakir ülke ve yüksek yardıma muhtaç Afrika ülkelerin ekonomik büyümelerinde dış yardımların etkilerini incelemiştir. Koentegrasyon analizi kullanılarak yapılan analizde, ülkelerin çoğunda büyümede yardımların uzun dönem etkisinin negatif olduğudur.¹⁴ Sjeff Ederveen, Henri L.F. de Groot and Richard Nahuis (2002) çalışmasında, 1960-1995 dönemi (5'er yıllık period olarak) için AB'nin 13 ülkesini incelemiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, yapısal fonların etkisiz olduğudur. Fakat doğru enstitülerde kullanıldığında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁵ Fayolle ve Lecuyer (2000) çalışmasında, 1986-1996 dönemi için AB bölgelerini incelemiştir. Makro ekonomik model kurularak yapılan çalışmada, Avrupa Birliği yapısal fonlarının bu bölgesel farklılıkların giderilmesinde yeterli derece hızlı ve verimli olmadığını tespit etmişlerdir.¹⁶ Papanek'in (1973) çalışmasında, 1950-60 ve 1960-70 dönemleri için toplam 85 az gelişmiş ülkeyi incelemiştir. Bu ülkelerin 34'ünü 1950'lilerde, 51'ini ise 1960'lı yıllarda analizine dâhil etmiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada ilgili ülkelere yapılan dış yardımların ülkelerin ekonomik büyümesine katkısının pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁷

Durberry, Gemmell ve Greenaway'ın (1998) çalışmasında ise 1970-1993 dönemi için 68 gelişmekte olan ülkeyi incelenmiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada ilgili ülkelere yapılan dış yardımların ülkelerin ekonomik büyümesine katkısının pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁸ Kormendi, Meguire ve Levy'nin (1988) çalışmasında, 1968-81 dönemi için 40'ı gelişmekte olan ve 22'si az gelişmiş olmak üzere toplam 62 ülke incelenmiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, yardımların büyümeye üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁹ Bailliu'nun (2000) çalışmasında, 1975-95 dönemi için 40 gelişmekte olan ülkeyi incelemiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, ilgili ülkelerdeki sermaye akışlarının ülkelerin ekonomik büyümelerine katkısının anlamlı fakat etkisinin negatif olduğu sonucuna varılmıştır.²⁰ Yalçın'ın

¹³ Ümit GÜNER, *Avrupa Birliğinin Mali Yardımları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2006.

¹⁴ Girijasankar MALLIK, "Foreign Aid and Economic Growth: A Cointegration Analysis of the Six Poorest African Countries", *Economic Analysis & Policy*, Vol. 38 No. 2, September 2008.

¹⁵ Sjeff EDERVEEN, Henri L.F. de GROOT and Richard NAHUIS, "Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of The Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy", *CPB Discussion Paper*, No:10, August 2002.

¹⁶ Jacky FAYOLLE, Anne LECUYER, Regional Growth, National Membership and European Structural Funds: An Empirical Appraisal, N° 2000-02 April 2000.

¹⁷ Gustav F. PAPANEEK, "Aid, Foreign Private Investment, Savings, and Growth In Less Developed Countries", *The Journal of Political Economy*, Vol. 81, No. 1 (Jan. - Feb., 1973), pp. 120-130.

¹⁸ Ramesh DURBARRY, Norman GEMMELL and David GREENAWAY, "New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth", *Centre for Research in Economic Development and International Trade*, University of Nottingham, No. 98/8.

¹⁹ Roger C. KORMENDI, Philip MEGUIRE, Victor LEVY, Aid, Investment and Economic Growth in Developing Countries, 1988.

²⁰ Jeannine N. BAILLIU, "Private Capital Flows, Financial Development, and Economic Growth in Developing Countries", *Bank of Canada Working Paper*, 2000-15, July 2000.

(2005) çalışmasında, dış kredi, doğrudan yabancı ve portföy yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, 1982-2003 döneminde 31 tane orta ve düşük gelirli gelişmekte olan ülkeyi analiz ederek incelemiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki düzeyi yüksek çıkmamakla beraber yatırım girişleri ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir.²¹ Mosley'in (1980) çalışmasında, 1969-1977 döneminde 83 düşük ve orta gelirli ülkeyi (30'u düşük gelirli ülke, 53'ü orta gelirli ülke) incelemiştir. En Küçük Kareler (OLS) ve İki Aşamalı En Küçük Kareler (TSL) tahmin yöntemi kullanılan ve dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye çift yönlü ele alan çalışmada, ilişki negatif ve anlamsız çıkmıştır.²²

Moreira'nın (2003) çalışmasında ise 1970-1998 dönemi için 48 gelişmekte olan ülke incelenmiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, dış yardımların gelişmekte olan ülkelerin büyümesinde yararlı olduğu sonucuna varılmıştır.²³ Dowling ve Hiemenz'in (1983) çalışmasında, 1968-1979 dönemi için 52 Asya ülkesi incelenmiştir. OLS kullanılarak yapılan çalışmada, dış yardımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.²⁴ Beuran'ın (2005) çalışmasında, 1990-2000 dönemi için 25 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesini incelemiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, dış yardımların ülkelerin ekonomik büyümelerine katkısının pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.²⁵ Bhandari ve diğerlerinin (2007) çalışmasında, 1993-2002 dönemi için Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya ve Polonya olmak üzere toplam 6 ülkeyi incelemiştir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkisi olmadığını tespit etmişlerdir.²⁶

Ayrıca yapılan literatür taraması sırasında mali yardımların ekonomik büyümeye etkisini açıklamak amacıyla tek tek ülkeleri ele alan çalışmalara da rastlanmıştır. Özellikle bu konuda dikkat çeken ülke İrlanda'dır. İrlanda AB'ye üye olduğu 1973 yılında o zamanki AB ülkeleri arasında en düşük gelir düzeyine sahipken 1990'lı yıllara geldiğinde mucize olarak adlandırılan bir büyüme gerçekleştirerek bugün AB'nin en yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerinin arasında yerini almıştır. Bu ülkenin bu kadar kısa sürede büyümesi birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve özellikle de bu ülkenin aldığı mali yardımlar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda

²¹ Ebru YALÇIN, **İktisadi Büyüme ve Dış Krediler:Ampirik Bir Çalışma**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.

²² Mosley PAUL, "Aid, Savings and Growth Revisited", **Bulletin of Oxford Institute of Economics and Statistics**, Yıl:1980, Cilt: 42, No: 2.

²³ Sandrina Berthault MOREIRA, "Evaluating the Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study (1970-1998)" Paper to be presented at the 15th Annual Meeting on Socio-Economics June 26 – 28, 2003 (Session B / D) Aix-en-Provence, France.

²⁴ John Malcolm DOWLING, Jr. Ulrich HIEMENZ, "Aid, Savings and Growth in the Asian Region", **The Developing Economies**, Yıl 1983, Cilt 21, No.1.

²⁵ Monica BEURAN, "Foreign Aid Effectiveness in Transition Economies", **University of Paris Panthéon-Sorbonne**, May 2005 – first draft.

²⁶ Rabindra BHANDARI, Dharmendra DHAKAL, Gyan PRADHAN, and Kamal UPADHYAYA, "Foreign Aid, FDI and Economic Growth in East European Countries", **Economics Bulletin**, Vol. 6, No. 13, 2007 pp.1-9.

Özenen (2009)'in 2006 yılında yaptığı çalışmasında, İrlanda'nın gelişmesinde yapısal fonların etkilerini incelemiş ve Türkiye için ders çıkarılması gereken noktaları belirtmiştir. Bu süreci 1989-93, 1994-99 dönemleri olmak üzere iki dönem şeklinde ele almıştır. Yapılan inceleme sonucu, yapısal fonların büyüme oranı üzerinde sürekli bir artışa neden olmadığını tespit etmiştir.²⁷

4. AMPİRİK UYGULAMA

Çalışmada kullanılan ekonometrik model Granger Nedensellik Testi'dir. Bu test aracılığıyla AB'nin verdiği mali yardım miktarları ve milli gelir arasındaki ilişki her bir ülke için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler zaman serisidir. Bu çerçevede, ilk olarak bu değişkenlerin durağan (stationary) olup olmadıkları ADF (Augmented Dickey-Fuller) testi kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra ise, Granger nedensellik testi kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik olup olmadığı ve varsa da ilişkinin yönü tayin edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca çalışmada yapılan tüm analizlerde Eviews 3.1 programı kullanılmıştır.

4.1. Çalışmada Kullanılan Veriler

4.1.1. Ülkeler

Çalışmada; Türkiye, Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Letonya olmak üzere sekiz ülke analiz edilmiştir. Bu ülkelerden Türkiye hariç diğer hepsi AB üye ülkesi olup Birliğin son genişleme dalgasında üye olmuşlardır. Dolayısıyla bu ülkeleri seçmiş olmamızın nedeni, Birliğe yeni katılan ülkeler olmalarıdır.

4.1.2. Yıllar

Çalışmada Türkiye için 1996-2008 dönemi, Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Letonya için ise 1993-2007 dönemi ele alınarak analiz edilmiştir. Ayrıca ele alınan dönemler yıllık gözlemler şeklindedir.

Yapılan analizde Türkiye için 1996 yılından analizin başlatılmasının nedeni, bu yılda Gümrük Birliği'nin oluşturulması ve bu bağlamda da Gümrük Birliği'nin yaratacağı olumsuz etkilerin en aza indirilmesini sağlamak amacıyla AB'nin yardımlarını artırmaya karar verdiği zaman olmasıdır.

Diğer ülkeler için seçilen zamanın nedeni ise, bu ülkelerin beşinci genişleme dalgası içinde olmaları dolayısıyla AB'ye üyelik için başvuru tarihi 1993 yılı olan bazı ülkelerin bulunması gerekçesiyledir. Ayrıca bu ülkelerin üyelik sonrası aldıkları yardımlarda analize dâhil edilmiştir.

²⁷ Cem Galip ÖZENEN, *The Effects of Structural Funds on Ireland's Development and Lessons for Turkey*, 2006 <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ozenencg/irlanda.pdf>>, (01.04.2009).

Dolayısıyla hem üyelik öncesi süreçlerinde hem de üyelik sonrası süreçleri ele alınarak analiz edilmiştir.

4.1.3. Değişkenler

Çalışmada yapılan analiz mali yardımlar ve milli gelir olmak üzere iki değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenler her bir ülke için ayrı ayrı ele alınarak analiz edilmiştir.

İktisadi değişkenler, gerçek değerleri üzerinde doğrusal olmayıp, genellikle logaritmik değerleri üzerinde doğrusaldır. Bu yüzden, değişkenlerin analizinde gerçek değerlerinin yerine logaritmik değerlerinin kullanılması önerilmektedir.²⁸ Bu doğrultuda da bu çalışmada değişkenlerin logaritmaları alınarak analiz edilmiştir. Buna göre, değişkenlerin önünde yer alan L, logaritmasının alındığını göstermektedir.

Her bir ülke için analiz edilen mali yardım miktarları Avrupa Birliği'nin resmi web sitesinde²⁹ yayınlanan yıllık raporlardan temin edilmiştir. Özellikle analize dâhil olan AB üyesi ülkelerin katılım öncesi süreçlerinde almış oldukları yardımlar PHARE, ISPA ve SAPARD katılım öncesi yardım programlarının yıllık raporlarından elde edilmiştir. Her bir ülke için analiz edilen milli gelir verileri ise, AB'nin resmi istatistik kurumu Eurostat'ın resmi web sitesinden³⁰ elde edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

4.2.1. Değişkenlerin Durağanlığı

İktisat politikasının temel amacı, değişkenler arası ilişkilere belli bir yön vermektir. İktisat politikası önerileri, değişkenler arası ilişkilerin yani parametrelerin doğru tahminlenmesine dayanmaktadır. Parametrelerin doğru tahminlenebilmesi ise, değişkenlerin elde edildiği verilerin durağan olmasına bağlı olmaktadır. Bu durum yapılacak uygulamalı çalışmanın zaman serili değişkenlerinin durağan olması açısından önem arz etmektedir.³¹ Bu yüzden de ekonometrik bir modelde zaman serileri kullanılarak yapılan analizlerde dikkat edilmesi gereken husus doğrudan modelin çözülmesine gidilmeden önce verilerin durağan olup olmadıklarının analizinin yapılmasıdır.

Zaman serili bir değişken, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan süreç olasılıklı bir süreç için durağandır denir.³²

²⁸ Erkan IŞIĞIÇOK, *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, Bursa, 1994, s.48.

²⁹ <http://europa.eu/index_en.htm>

³⁰ <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>

³¹ Hakan KAHYAOĞLU, Aylin ABUK DUYGULU, "Finansal Varlık Fiyatlarındaki Değişme-Parasal Büyüklükler Etkileşimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 2005, s.64.

³² Damodar N. GUJARATI, *Temel Ekonometri*, (Çev:Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen), Literatür Yayınları, 4.Baskı, 2006, İstanbul, s.713.

Durağanlık testini yapabilmek için özellikle zaman serili modellerde en çok kullanılan yöntem Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testidir. Bu test aracılığıyla zaman serili değişkenler durağan hale getirilirler. Buna göre; Zaman serili değişken eğer düzey seviyesinde durağan değilse verilerin birinci farkları ($\Delta = X_t - X_{t-1}$) alınır. Veriler bu durumda durağan çıkarsa 1. dereceden bütünlüktür [I(1)] denir. Eğer veriler bu durumda durağan çıkmazsa o zaman iki kez farkları alınır ve durağan olması durumunda 2. dereceden bütünlüktür [I(2)] denir. Bu süreç veriler durağan hale gelinceye kadar devam eder. Sonuçta, tüm değişkenler durağan hale getirilmesiyle yapılmak istenen ekonometrik uygulamada güvenli sonuçlar alınabilir.

4.2.2. Standart Granger Nedensellik Testi

Uygulama yapılacak ekonometrik çalışmalarda, iki değişken arasında nedensellik (causality) olup olmadığını eğer nedensellik varsa da ilişkinin yönünü test etmek amacıyla uygulamada en sık kullanılan yöntem Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik (neden-sonuç ilişkisi) analizidir. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni uygulama açısından kolay olmasıdır. Standart Granger nedensellik testinin iki değişken için model kurulumu aşağıdaki gibidir:³³

$$x_t = \sum_{j=1}^m a_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j y_{t-j} + \varepsilon_t$$

$$y_t = \sum_{j=1}^m c_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j y_{t-j} + \eta_t$$

Granger nedensellik analizi, yukarıdaki ilk denklemdeki b_j katsayısı sıfırdan farklı bulunursa, X_t 'nin Y_t 'nin nedeni olduğu anlamına gelir. Aynı şekilde alttaki denklemde c_j nin sıfırdan farklı olması da Y_t 'nin X_t 'nin nedeni olduğu anlamını verir. Eğer her ikisi de sıfırdan farklıysa X_t ve Y_t arasında karşılıklı bir nedensellik olduğu söylenir. Son olarak, her ikisinde sıfırdan farklı olmaması durumunda bu iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı söylenir.

4.3. Analiz Sonuçları

4.3.1. ADF (Durağanlık) Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenler yıllık veriler olduğu için ilk iş olarak bu değişkenlerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bunun içinde, ADF Birim Kök (Unit Root) testi kullanılarak durağanlık analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda yapılan analiz sonucu her bir ülkenin yardım ve milli geliri için bulunan ADF testi sonuçları, ADF kritik değeri ve durağanlık testi sonuçları aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Her bir ülke değişkenleri için ayrı ayrı ADF testi yapılarak durağan hale getirilmişlerdir. Buna göre, her bir ülkede farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

³³ C.W.J. GRANGER, "Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods", *Econometrica*, Vol. 37, No.3, July 1969, s.431.

ve kimi 1. derecede durağan hale gelirken, kimi de 2. derecede durağan hale gelmiştir. Yapılan analizde, hesaplanan ADF testi sonucu tablo değerinden büyük ise, incelenen serinin durağan [I(1) ya da I(2)] olduğuna ilişkin hipotez kabul edilmiştir. Buna göre, tablodaki verilerde her bir değişkenin kaçınıcı dereceden durağan ve yüzde kaç (%1, %5 veya %10) anlamlılık düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Durağanlık Analizi, Birim Kök (Unit Root) Testi Sonuçları

Ülke (Dönem)	Değişken*	ADF Testi Sonucu	ADF Kritik Değeri**	Durağanlık Testi Sonucu
Bulgaristan (1993-2007)	Yardım (LAİDBULG)	-3.750111	% 1 -4.2207 % 5 -3.1801	Durağan I(2), % 1
	GDP (LGDPBULG)	-3.461296	% 10 -2.7349	Durağan I(2), % 1
Estonya (1993-2007)	Yardım (LAİDES)	-3.026057	% 1 -4.1366 % 5 -3.1483	Durağan I(1), % 10
	GDP (LGDPES)	-2.722505	% 10 -2.7180	Durağan I(1), % 5
Litvanya (1993-2007)	Yardım (LAİDLIT)	-3.008172	% 1 -4.1366 % 5 -3.1483	Durağan I(1), % 10
	GDP (LGDPPLIT)	-2.911569	% 10 -2.7180	Durağan I(1), % 10
Macaristan (1993-2007)	Yardım (LAİDMAC)	-3.452657	% 1 -4.1366 % 5 -3.1483	Durağan I(1), % 5
	GDP (LGDPMAC)	-3.197641	% 10 -2.7180 % 1 -4.2207 % 5 -3.1801 % 10 -2.7349	Durağan I(2), % 5
Slovenya (1993-2007)	Yardım (LAİDSLOVEN)	-3.348597	% 1 -4.1366 % 5 -3.1483 % 10 -2.7180	Durağan I(1), % 5
	GDP (LGDP SLOVEN)	-3.427971	% 1 -4.2207 % 5 -3.1801 % 10 -2.7349	Durağan I(2), % 5
Letonya (1993-2007)	Yardım (LAİDLET)	-3.947150	% 1 -4.1366 % 5 -3.1483 % 10 -2.7180	Durağan I(1), % 5
	GDP (LGDPLET)	-3.665620	% 1 -4.2207 % 5 -3.1801 % 10 -2.7349	Durağan I(2), % 5
Slovakya (1993-2007)	Yardım (LAİDSLOVAK)	-2.986024	% 1 -4.1366 % 5 -3.1483 % 10 -2.7180	Durağan I(1), % 5
	GDP (LGDP SLOVAK)	-3.630925	% 1 -4.2207 % 5 -3.1801 % 10 -2.7349	Durağan I(2), % 5
Türkiye (1996-2008)	Yardım (LAİDTR)	-3.786041	% 1 -4.6405 % 5 -3.3350 % 10 -2.8169	Durağan I(0), % 5
	GDP (LGDPTR)	-5.305945	% 1 -5.2459 % 5 -3.5507 % 10 -2.9312	Durağan I(2), % 1

* Değişkenlerin logaritmik değerleri kullanılmıştır.

** Kritik değerler Eviews 3.1 ekonometri programından sağlanmış olup, Mac Kinnon (1991) kritik değerlerine dayanmaktadır.

4.3.2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler durağan hale geldikten sonra artık bu aşamada nedensellik ilişkisini ve varsa yönünü araştırmak için Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Her bir ülke için ayrı ayrı yapılmış olup, yardımlar ve milli gelire yönelik test hipotezleri, Granger F testi sonucu ve P değerine ilişkin veriler aşağıda Tablo 3’de verilmiştir.

Her bir ülke için ayrı ayrı yapılan nedensellik ilişkisinin olup olmadığına yönelik analiz, yukarıda Tablo 34’de özetlenmiş olan değerler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, Türkiye dâhil olmak üzere Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Letonya’da AB’nin verdiği mali yardımlar ile milli gelir arasında karşılıklı bir ilişki bulunamamıştır. Başka bir ifadeyle, yapılan analizde ne yardımlardan milli gelire doğru ne de milli gelirden yardımlara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 3: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

ÜLKE (İNCELENEN DÖNEM)	HİPOTEZ	GRANGER F TESTİ SONUCU	P DEĞERİ *
Bulgaristan (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.63251	0.56330
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	2.25922	0.18561
Estonya (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.11564	0.89246
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	0.85990	0.46352
Litvanya (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.13358	0.87714
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	0.99714	0.41587
Macaristan (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.24588	0.78952
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	0.13198	0.87884
Slovenya (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.51111	0.62378
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	0.28176	0.76391
Letonya (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.69388	0.53569
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	0.09840	0.90772
Slovakya (1993-2007)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	0.02951	0.97106
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	0.64850	0.55593
TÜRKİYE (1996-2008)	Milli Gelir yardımların verilmesinin nedeni değildir.	1.37276	0.51671
	Yardımlar Milli Gelir’in etkilenesinin nedeni değildir.	8.11433	0.24092

* Olasılık [Probability – P] değerinin 0.05’ten küçük olması durumunda hipotez yüzde 5; 0,01’den küçük olması durumunda ise hipotez yüzde 1 düzeyinde reddedilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Avrupa Birliği'ne aday olan Türkiye ile Birliğe yeni üye olan ülkelerin gerek üyelik öncesi gerekse üyelik sonrası mali yardımları ile milli gelirleri arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını test edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve Birliğe yeni üye olan ülkelere seçilen yedi ülke (Bulgaristan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Slovenya, Slovakya ve Letonya) analiz kapsamına alınmıştır. Buna göre, çalışmada hem yardımların milli gelir üzerindeki etkisi incelenirken hem de yardımların verilmesinde milli gelirin etkisi incelenmiş ve bu kapsamda her ülke için ayrı ayrı olmak üzere Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Yapılan ampirik inceleme sonucu ortaya çıkan sonuç, AB'nin ülkelere gerek aday ülke oldukları süreçte verdiği yardımlar gerekse üyelik süreçlerinde verdiği yardımlar ülkelerin milli gelirlerine dolayısıyla büyümelerinde herhangi bir etkiye sahip bulunmamaktadır. Benzer şekilde, AB'nin ülkelere gerek aday ülke oldukları süreçte verdiği yardımlar gerekse üyelik süreçlerinde verdiği yardımlarda ülkelerin milli gelir düzeylerini dikkate almadığını göstermektedir.

AB'nin vermiş olduğu yardımların içeriğine bakıldığında görülen, yardımların genellikle sosyal karakterli olduğudur. Özellikle çevre, eğitim, kültür, tarım gibi alanlara ağırlık verildiği görülmektedir. Dolayısıyla verilen yardımlar uzun vade de etkili olmakta ve milli gelir üzerinde etkisini kısa sürede gösterememektedir. Oysa verilen ya da verilecek olan yardımlar daha çok ekonomik amaçlı olsa yani yatırıma yönelik olup üretimi artıracak alanlara olsa milli gelire yansımaları kısa sürede olacaktır.

Diğer bir ilişkide yardımların verilmesinde milli gelirin etkisinin olmadığına yöneliktir. Analize dâhil olan ülkelerin kapsadıkları veri seti kapsamında AB'nin verdiği yardımlarda milli geliri dikkate almadığını göstermektedir. Türkiye'de bu kapsamda örnek teşkil etmektedir. Analiz dâhilinde olan Türkiye'ye verilen yardımlar ilgili ülkelerle karşılaştırıldığında bu sonucu doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. BAILLIU, J. N., (2000) "Private Capital Flows, Financial Development, and Economic Growth in Developing Countries", **Bank of Canada Working Paper 2000-15**.
2. BEURAN, M., "Foreign Aid Effectiveness in Transition Economies", **University of Paris Panthéon-Sorbonne**, May 2005 – first draft, 2005.
3. BHANDARI, R., D. DHAKAL, G. PRADHAN and K. UPADHYAYA, "Foreign Aid, FDI and Economic Growth in East European Countries", **Economics Bulletin**, Vol. 6, No. 13, pp.1-9, 2007.
4. BİLİCİ, N., **Türkiye – AB İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi ve Mali Konular, Vergilendirme)**, Seçkin Yayınları, 2.Basım, Ankara, 2007.

5. ÇOKGEZEN, J. Y. ve E. YILDIRIM, “AB-Türkiye Mali İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, s.147-168, 2007.
6. DOWLING, J. M. and Jr. U. HIEMENZ, “Aid, Savings and Growth in the Asian Region”, **The Developing Economies**, Cilt 21, No.1, 1983.
7. DURBARRY, R., N. GEMMELL and D. GREENAWAY, “New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth”, **Centre for Research in Economic Development and International Trade**, University of Nottingham, No.98/8, 1998.
8. EDERVEEN, S., H. L.F. de GROOT and R. NAHUIS, “Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of The Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy”, **CPB Discussion Paper**, No:10, 2002.
9. ERDAL, L., **Türkiye’nin AB’ye Üyelik Sürecinde Ekonomik ve Siyasi Kriterlerin Yerine Getirilmesindeki Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2005.
10. FAYOLLE, J. ve A. LECUYER, “Regional Growth, National Membership and European Structural Funds: An Empirical Appraisal”, N° 2000-02, 2000.
11. GENÇKOL, M., **Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye**, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: 2679, Ankara, 2003.
12. GÖSTERİCİ, H. ve B. ORMANOĞLU, “AB Mali Yardımları ve IPA Uygulamasına Geçiş”, **Türk İdare Dergisi**.
13. GRANGER, C.W.J., “Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, **Econometrica**, Vol.37, No.3, July, ss.424-438, 1969.
14. GUJARATI, D. N., **Temel Ekonometri**, (Çev:Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen), Literatür Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2006.
15. GÜNER, Ü., **Avrupa Birliğinin Mali Yardımları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2006.
16. İŞİĞİÇOK, E., **Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi**, Uludağ Üniversitesi Basım Evi, Bursa, 1994.
17. KAHYAOĞLU, H. ve A. ABUK DUYGULU, “Finansal Varlık Fiyatlarındaki Değişme-Parasal Büyüklükler Etkileşimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.20, Sayı.1, ss.63-85, 2005.
18. KORMENDI, R. C., P. MEGUIRE and V. LEVY, “Aid, Investment and Economic Growth in Developing Countries”, 1988.

19. MALLIK, G., "Foreign Aid and Economic Growth:A Cointegration Analysis of the Six Poorest African Countries", **Economic Analysis & Policy**, Vol. 38 No. 2, September, s.251-260, 2008.
20. MOREIRA, S. B., "Evaluating the Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study (1970-1998)" Paper to be presented at the 15th Annual Meeting on Socio-Economics June 26-28, Aix-en-Provence, France, 2003.
21. MORGİL, O., "Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri", **G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi**, s.103-116, 2003.
22. ORMANOĞLU, B., "AB Katılım Öncesi Mali Yardımları Kapsamında Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemi", **Bütçe Dünyası Dergisi**. Sayı 23, ss.14-17, 2005.
23. ÖZENEN, C. G., **The Effects of Structural Funds on Ireland's Development And Lessons for Turkey**, <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ozeneneg/irlanda.pdf>>, (01.04.2009).
24. PAPANEK, G. F., "Aid, Foreign Private Investment, Savings, and Growth In Less Developed Countries", **The Journal of Political Economy**, Vol.81, No.1, pp.120-130, 1973.
25. PAUL, M., "Aid, Savings and Growth Revisited", **Bulletin of Oxford Institute of Economics and Statistics**, Cilt 42, No 2, 1980.
26. POLAT, N., "Avrupa Birliği - Türkiye Mali İşbirliği ve Sayıştay'ın Topluluk Kaynakları Üzerindeki Denetimi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:52, s.61-84.
27. PUIGCERVER-PENALVER, M.-C., "The Impact of Structural Funds Policy on European Regions' Growth. A Theoretical and Empirical Approach", **The European Journal of Comparative Economics**, Vol.4, n.2, pp.179-208, 2007.
28. YALÇIN, E., **İktisadi Büyüme ve Dış Krediler:Ampirik Bir Çalışma**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.
29. YILDIZ, H. ve F. YARDIMCIOĞLU, "Türkiye'ye Yönelik AB Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss. 75-106, 2005.
30. <<http://www.abmerkezi.org.tr/makale2.php>>, (15.09.2008).
31. <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>
32. <http://europa.eu/index_en.htm>